

دارالفنون

ادبیات فا کولتہ سی مجموعہ سی

ایک سو پچاس سہ

۱۳۳۳ - ۱۹۱۷

احداث اولنان كلمات واصطلاحات اطرافده بعض ملاحظات

ترقىنك واحتياجات زمانيه نك ، لسانلرك زىكىنىلشديرلمسنة خادم اولديغى معلومدر .
زىكىنىلشديرلمسى مراد اولنان لسان، برطاقم قواعده تابعدر. علم السنه حدودى داخلنده
بولمىسى لازم كلن بوقواعده رعايت ايتك ايجاب ايدر. عكس تقديرده، « زىكىنىلشديرلمه »
ناقص والده ايديلن نتيجه لر زوالپذير اولور .

توركجه، مشروطيتدن اول يواش يواش زىكىنىلشيمكه يوزطوتمش ايدى. مشروطيتدن
ودارالفنونمرك يكيدين اصلاحدن صكره ، لسانمزسرعتله ايلريله مش وكيتركجه ايلريله مكد
بولمشدر. برلسانك زىكىنىلشيمسى، او لسان ايله افاده اولنان فكرلره لازم اولان كله لرك
حسن انتخاب واستعماللرى ، وخصوصيت احواله خلل كله مك شرطيله ، جمله لرېنك
وضوحى ايله اولور .

بو مقاله ده ، توركجه يه ادخال اولنان كلمات واصطلاحات جديده نك ماهيتلرى ايله
صورت دخول واستعماللرى حقنده بعض ملاحظاتده بولنه جفم فقط بونى ياپمهدن اول
شونى علاوه ايتك ايسترمكه بن بومقاله يى ، شمدى يه قدر اشتغال ايتديكم واليوم اشتغال
ايتمكد بولنديغم مختلف لسانلرك تبعاتندن ، مقاييسه لرندن وهرنوع ترجمه دن استخراج
ايتديكم نتايجه عطفأ يازيورم .

دور سابقده ردوس اعداديسنده معلمك ايتدكدن صكره مصره كيتدم . مصرده ،
آلتى سنه قدر مطبوعات عالنده بولندقدن وعربجه نك انكشاف صفحاتنى تعقيب ايتدكدن
صكره مشروطيتك اوچنچى سنه سنده استانبوله كلدم . بوراده ، بحريه نظارتى ترجمه
قلمنه كيردم . ذكى ، مقتدر ، فعال برترجمه هيئته مالك اولان بوقلمده ترجمه اولنان
اوراق، متعدد فن شعباته عائد اولديغندن ، قلم مذكورك، توركيانك اك زور برترجمه
دايره سى اولديغنى سويلرسه م حقيقتى سويلش اولورم . بحريه نظارتنده درت بچق سنه
چالشدقدن صكره دارالفنون انقساب ايتك اوزره اورادن آيرلدم . ترجمه حالمه دائر
اولان بومعلوماتى ويرمكدن مقصد ، مسائل لغويه ايله درجه اشتغالى وبالخاصه ترجمه
قلمنده كى ساحه تدقيقامى كوسترمكدن عبارتدر .

مختلف نظارتلرده کی ترجمه قلملرینک لساناً اساسلری - نظارات مذکورہ نک اوروپا ایله اولان نوع مناسباتنه کوره - بردکدر . مثلاً حربیه نظارتی ترجمه ایشلرنده الک زیادہ استعمال اولنان اجنبی لسان آلمانجه؛ بحریہ نظارتنده انکلیزجه ونظارات سائرہده فرانسزجه در . فقط مشروطیتدن صکرہ بحریہ نظارتی ، آلمانیا ، انکلتزه وفرانسہ انشآت دستکاهلری ایله مناسباتنده بولمغه باشلادیغندن ، ایسترایستمز ترجمه قلمنده انکلیزجه کی فرانسزجه و آلمانجه دخی مهم بریر طومغه باشلادی .

برطرفدن بوحال، دیگرطرفدن تورکجهده اصطلاحات فنیہ بی کوستر لغت کتابلرینک فقدانی نظر اعتبارہ آلیر ایسه ، مترجمک مشکل موقعی کنیدیلکندن تظاهر ایدر . بر ضرورت نتیجه سندن منبعث بو مشکلاتک اوکنی آلمق ایچون، بک چوق انکلیزجه تعیرات بحریہ ، عیناً تورکجه یه ادخال ایدلدی . فقط بونلر میاننده نیجه تعیرات وارددرکه تورکجه مقابللری بولنه بیلیر ایدی . مثلاً معنای لغویسی کوچوک مرکب دیمک اولان انکلیزجه donkey [*] (یا خود donkey-engine) کلمه سی ، تورکجهده اوتهدنبری «دونکی» (donkey)، ماکنه لر دروننده قزغانه صو ویرمک وسنتینه صوینی آتمق ایچون قوللانیلان طلوبه دیمکدر) اوله رق قبول اولنمش وبوصورتله استعمال اولنمقده بولنمشدر . آلمان بحریونی بوکلمه نی Dampfpuempe ، فرانسزبحریونی petit cheval ، ایتالیان بحریونی cavallino و اسپانیول بحریونی borriquete قبول ایتدیلر . انکلیز ، فرانسز ، ایتالیان و اسپانیول بحریونی ، موضوع بحث طلوبه نک شکل خارجیسنه نظرآ ، بوکلمه یه همان همان عینی بر معنا ویردیلر . آلمان بحریونی ایسه ، طلوبه نک ایفا ایتدیکی وظیفه یه نظرآ ، بوکلمه یه Dampfpuempe یعنی بخار طلوبه سی دیدیلر . انکلیزجه یه واقف اولمیانلر «دونکی» دن هیچ برشی اکلا یامازلر . حالبوکه یوقاروده ذکر اولنان بش ملتک منسوبینی ، بوکلمه یی - معنای لغویسی اعتباریله اولسون - آکلارلر . کذلک ، معنای لغویسی «بسلمک» دیمک اولان انکلیزجه to feed کلمه سی ، آلمان بحریونی speisen ، فرانسز بحریونی alimenter ، ایتالیان بحریونی alimentare و اسپانیول بحریونی alimentar دیه قبول ایتدیلر . بوبش کلمه نک معنای لغویسی «بسلمک» دیمکدر . حالبوکه تورکجهده بوکلمه «فید ایتمک» دیه قبول اولندی . نه دن ؟ انکلیزجه بیلمیانلر «فید ایتمک» تعیرینی اکلامازلر .

کیمبیلک تعییراتندن اولان *voiles en ciseaux* و *maître de danse* ک تورکجه مقابله لری «آنی باجانی» و «پرکار» در. کوریل یورکه بوا یکی تورکجه تعییر، فرانسه زجه تعییرلرک ترجمه سی دکل، بلکه معادلیدر. زیرا، بوا یکی تعییر، فرانسه زجه تعییراتک ترجمه سنه نظراً دکل، موضوع بحث اشیانک شکلی وضعیتلرینه نظراً تورکجه یه دخال اولنشد که غایت ابی بر اصولدر.

ینه بوا اصول موجبجه، تورکجه ده شاهمردان (بیوک و آغیر چکیچ و طوقاق) تعییرینک آلمانجه سی *Fallwerk*، فرانسه زجه سی *mouton*، انگلیزجه سی *monkey-weight* در. بودرت کلمه نک معنای لغویسی بر برندن فرقلیدر. فقط بودرت لسان، خصوصیتلری دائره سنده، عینی کلمه یه ایستدیکی کبی برآد طاقدی.

السنه اجنبیه دن، ترجمه صورتیله، تورکجه یه ادخال اولنان پک چوق کلمه وارددر که معناری، مترجملرینک واقف اولدقلری اجنبی لسانه کوره تبدل ایدر. اگر بوقیل کلمه لر، تعییرات عادی دن ایسه روی مسامحه ایدیله بیلیر. فقط، تعییرات فنی دن ایسه، مسئله غایت مهمدر. چونکه بوحال، فکری بیهوده یه اشغال ایتکه وتشوشه سببیت ویرمش اولور. مثلاً آلمانجه ده *Nietschraube*، [**] انگلیزجه ده *retaining screw*، فرانسه زجه ده *vis noyée* تعییرلری بردر. فقط بولکلر «پرچین جیواطه سی» (جیواطه، بیوک ویدا دیمکدر). «توقیف جیواطه سی»، «صاپلی ویدا» طرزنده اوچ مختلف تعییرایله تورکجه یه کچر. بوا اوچ مختلف تعییر، عینی کلمه یی افاده ایدر. بونک سببی، مترجملرک بیلدکلری لسانلرده آرامالی. امدی، هیچ بر اجنبی لسان بیلمین کسه، شواوچ تعییری اوچ مختلف شی ظن ایدر، حالبوکه شو اوچ مختلف تعییر عین شیئک اسمیدر.

کذلک آلمانجه ده *Stahlkapsel* [**]، انگلیزجه ده *steelcylinder* تعییرلری بردر. بوا یکی کلمه، «چلیک محفظه» و «چلیک اسطوانه» یعنی ایکی مختلف تعییرایله تورکجه یه کچر. بونک سببی، بالاده سویلندیکی کبی، مترجملرک واقف اولدقلری لسانلرده آرامالی.

بحریه نظارتی ترجمه قلمنده ایکن، طوپیخلفه متعلق بعض تعییراتک معنارینی آکلامق اوزره، طوپیخی متخصصلری ایله کوروشمکه مجبور ایدم. برکون بحریه طوپیخی دائره سنده برنظامیه ضابطی بولنیور ایدی. نه انگلیزجه سی نه آلمانجه سی آکلامدیغ بر تعییری سؤال

[**] *Fried. Krupp* ک درت جلد دن عبارت *Sammlung milit-technischer Ausdrücke*

نام مسکری و فنی لغت کتابنه مراجعت.

ایتدیکمده ، بحریه ضابطی بردرلو ، نظامیه ضابطی بشقه درلو سویلدی . ایکسیده حقی ایدی . بحریه ضابطی ، سوال اولنان تعیری ، انگلیزجه نك تضمن ایتدیکی معنایه کوره ونظامیه ضابطی ، آلمانجه نك مفهومه کوره ترجمه ایتدی . فقط ، تعیر بر طوپك عین جزئی افاده ایدیور ایدی . بوحال بکاده واقع اولور ایدی . عین کله یی فرانسزجه دن ترجمه ایتدیکم وقت بردرلو ، آلمانجه دن دیگر بردرلو ، انگلیزجه دن ینه بشقه بردرلو تعیر قوللانیر ایدم .

حرب حاضرده قوللانیلان « لکلی هما » و « زنجیرله » تعیرلری بوقیلدندر . بونلر آلمانجه دن ترجمه یه کچمشدر . برنجینت آلمانجه سی Flecktyphus و ایکنجینکی ده Kettenhandel در . بوایکی تعیر بشقه لساندن وفرضا فرانسزجه دن تورکجه یه کچمش اولسه ایدی ، احتمالکه « لکلی هما » و « زنجیرله » دن غیری کله لر ایله افاده ایدیله جک ایدی . استانبولده چیقان بعض فرانسزجه غزته لر ، « زنجیرله » تعیرینی مختلف صورتده افاده ایتدیلر .

سیر سفائن اصطلاحندن اولان angle de route تعیری ، تورکجه ده هم « زاویه روزکار » همده « جهت سیر » ؛ signes conventionnels تعیری « اشارات مستعمله » « اشارات موضوعه » ، « اشارات مقررده » ایله افاده اولمشدر . بالعکس ، معنای مختلف اولان کلمات اجنبیه ، اکثریا تورکجه یه عین کله ایله کچرلر . مثلاً فرانسزجه ده یکدیگرندن فرقی اولان disposition ، dispositif ، système ، arrangement کبی فنی [technique] تعیرلرینک تورکجه مقابللری یالکیز « ترتیبات » کله سی ایله افاده اولور . هله تورکجه ده کی « زیمبا » کله سنک فرانسه زجه ویا انگلیزجه ویا آلمانجه مقابلی ، بلکه یکریمی مختلف تعیردن فضله در . مترجمک مشکلاتی عظیم دکلیدر ؟

تورکجه ده اصطلاحات فنی نك جدی بر صورتده تقریر وتعیین ایدلمه سندن طولای السنه اجنبیه دن تورکجه یه ایدیلن ترجمه لرده و بالمقابله خطا اکسیک دکلدر . مثلاً : فنارجیلق اصطلاحنده feu و phare تعیرلری واردرکه وقتيله « قنار » ديه ترجمه اولور ایدی . حالبوکه feu « قنار » و phare « قوله لی قنار » دیمکدر . كذلك faire eau و faire de l'eau تعیرلری آرد سنده فرق واردر . برنجی تعیر ، « کمی یه بردلیکدن صو کیرمک » ، ایکنجی تعیر ، « کمیده ایچمک اوزره قره دن صو آلق » افاده ایدر . s'échouer و échouer نك معنای « قره یه او طور مق » در . فقط برنجیسی « بلا قصد »

ایکنجیسی « قصداً » معناسنی تضمن ایدر . ظاهرأ معالری برکی کورینسان accoster و aborder فعلاری آره سنده فرق واردر . برنجیسی ، « ساحله یاناشه جق وجهله تقرب ایتک » ایکنجیسی « ریختیمه تمامیله یاناشمق » دیمکدر .

تعبیرات واصطلاحات محریه دن تعبیرات ادبیه وفلسفیه به کچلم .

لسانمزه بیکلرجه یکی کلمه نیکیردیکی معلومدر . هرکس اختصاصی دائره سنده بوزمینده چالشور . بعض کره کوریلورکه عین معنا افاده ایدن بر اصطلاح بر قاج صورتده افاده اولنور . مثلاً préfixe و suffixe ک ترکیه لری « قادمه » و « لاحقه » ویا « پیش ادات » و « پس ادات » ویا « علاوه ابتدائی » و « علاوه انتهائی » طرزنده وهرکسک کیفیه و مزاجنه کور . قوللا نلقده در . بز (بز دن مقصد ، السنه سامیه مدرسی بک ایله بن) « قادمه » و « لاحقه » تعبیرلرینی استعمال ایتدکدن بشقه ، علم السنه اصطلاحاتدن اولان infixe مده « داخله » دیدک . شمدی به قدر synonyme « کلمه مترادفه » ، homonyme « کلمه متجانسه » ایله ترجمه اولنه کلمشدر . بوایکی کلمه بوضورتله ترجمه اولنور ایسه ، مفهوملری قولایلقله اکلا شلماز . حالبوکه ، برطرفدن ، اصطلاحاتده التباس دفع ایتک ایچون وضوح شرط اولدیغندن دیگر طرفدن ، علم السنه ده بوایکی کلمه نیک تعریفنک مضموننه رعایت ایتک لازم کلدیکندن ، برنجی به « هم معنا کلمه » وایکنجی به « هم صوت کلمه » و synonymie به « هم معنائیت » و homonymie به « هم صوتیت » دیدک . ظن ایدرم که صرفه واقف اولیان کسه ، « هم معنا کلمه » و « هم صوت کلمه » تعبیرلرینی « کلمه مترادفه » و « کلمه متجانسه » تعبیرلرندن ده قولای ودها احاطه لی بر صورتده آکلار . participe ک تورکجه مقابلی « اسم فاعل » و « اسم مفعول » اوله رق قبول اولنمشدر . علم السنه ، بوتعبیری ، فکری تمامیله افاده ایدر کی عد ایتمز . بناء علیه بز participe « صفت فعلیه » دیدک .

فلسفه تعبیراتنده عین اصطلاحات ایکی درلو ترجمه ایدلدیکی کورنیور . مثلاً aphorisme هم « وجیزه » هم « نص فلسفی » ؛ cause هم « علت » هم « سبب » ؛ différence هم « فصل » هم « فرق » ایله افاده اولنور .

تعبیرات جدیده میاننده ، (ی) ادات نسبیتله احداث اولتان متعدد نسبی صفتلره تصادف اولنور . بواادات ، حروف املا دن بری ایله نهایت بولان برکلمه نیک صوکنه علاوه اولنور ایسه حرف املا دوشدکدن صکره (وی) « منقلب اولور . (حها) دن

(نحو) دن ، (علی) دن ، حموی ، نحوی ، علوی اولور . تورکجهده حروف املا دینیلان (ا) ، (و) ، (ی) یه عربجهده حروف علت دینور . تورکجهده کله نك نهایتده بولنان (ه) حروف املا دن معدود ایسهده عربجهده هیچ بروقت معدود دکدر . برقاج سنه اولنه قدر () ایله نهایتلنن عربی کله لرك صوکنه علاوه اولنان ادات نسبت (ی) ایدی . مثلاً فلسفه ، تجربه ، غننه دن فلسفی ، تجربی ، غننی کی نسبت افاده ایدن صفتلر یاییلور ایدی . الیوم ایسه بو صفتلرک شکلری محافظه ایدمک ایله برابر ، آیری اوله رق فلسفه وی ، تجربه وی ، غننه وی و (ه) سز اوله رق ینه فلسفه وی ، تجربوی ، غننوی یاییلور . مادام که (ه) ایله نهایتلنن بوقیل کله لر عربی و ادات نسبتده عربیدر ، نیچون لزومسز یره فضله بر (و) قونیور ؟ اگر تحسین لفظ مراد ایسه ، ظن ایدرم که فلسفی « فلسوی » دن دها ای بر صورتده آهنگ قاعده سنه اویار . بوندن بشقه ، عرب « فلسوی » یی « فلسفی » دن دها کوچک ایله آکلار . « غایه » کی (ه) دن اول (ی) و آندن اول بر حرف املا بولنان کله لردن یاییلان نسبی صفتلر « غائی » و مؤثی « غائی » در که ایکسی آهنگلیدر . فقط « تربیه » کی (ه) دن اول (ی) بولنان و آندن اول بر حرف املا بولنمیان کله لردن یاییلان نسبی صفتلرک مذکر ، تربیی ، و مؤثی « تربیه » و بومؤث صفتک تلفظی آغر اولدیغندن « تربیوی » و « تربیویه » طرزنده قوللانملری آهنگ اقتضاسندن تجویز اولنه بیلور . « لغت » دن یاییلان و قوللانیلان نسبی صفت « لغوی » در . حالبوکه « حیات » دن یکی یاییلان و قوللانیلان نسبی صفت « حیاتی » در . نه ایچون ؟ عربجهده بو کله نك نسبی صفتی « حیوی » اولدقدن و آهنگه خوش کلر کدن صکره « حیاتی » شکلنده قوللانمقده کی حکمتی اکلایامیورم !

ترکجه یه ادخال اولنه جق یکی کله و اصطلاحلرک صرف ترکجه اولسی اقتضا ایدر . مثلاً « تراموایلرک توقف محلی » دینه جک یرده « تراموایلرک دوراق یری » دینسه دها خوشدر . بوممکن اولمدیغی تقدیرده ، اول امرده قابلیت تصریفیه سی واسع اولان عربجه و صکره فارسیدن استعاره اولنه بیلور . احداث کلماتده آهنگی کوزتمک شرطدر . مثلاً trépied کله سنک تورکجه سی « اوج آیاقلی » عربجه سی « ذوالاقدام الثلاثة » فارسی سی « سهپا » در . عربجه تعبیری اوزون و آغر اولدیغندن ، ترک و تورکجه و یاخود فارسی تعبیری قبول اولنه بیلور .

« ذوالاقدام الثلاثة » تعبیری مصرده مستعملدر . نیل وادیسنده دخی ، عربجه یی

یکی کلمہ و اصطلاح ایلہ زنکینلش دیر مکہ چالیشان ارباب ہمت بولتہ ور . مصر دہ ،
صربجیہ ادخال اولنان بعض یکی کلمہ لر وارد رکہ تور کجہ دہ قبول اولمش کلمہ لرہ اویمایور .
مثلا مصر دہ — « pessimisme » . « مذهب المتشأمین » و بزده « بدینلک » دینور .
بوصوک تعیر اولکندن سلیس و آہنکلیدر .

بعض کلمہ لر وارد رکہ مصر دہ بشقہ درلو و بورادہ بشقہ درلو قوللانیلور . مثلاً
مصر دہ « crise » کلمہ سنہ « ازمہ » و بزده « بحران » ؛ كذلك مصر دہ « occupation »
(occuper un pays معناسندہ) کلمہ سنہ « اختلال » (خلاؤدن) و بزده « اشغال » دیرلر .
ازمہ مالیہ ، بحران مای ؛ حیث الاختلال ، اشغال عسکری کبی .

مصر دہ بشقہ و بزده بشقہ بر معنادہ قوللانیلان عین کلمہ لر واردر . مثلاً مصر دہ
« احتکار » کلمہ سنہ régie, monopole معناسنی ویریورلر ایسہ بزده « مطرہ بازلق »
معناسنی ویریورز . كذلك مصر دہ « احتجاج » کلمہ سی protestation دیمک ایسہ ، بزده
« دلیل و حجت ایراد ایتک » دیمکدر .

مصر دہ استعمال اولنوب بزده هنوز تور کجہ مقابللری اولیان واستعماللری خوش
اولہ بیلن آتیدہ کی کلمہ لری خاطر لیہ رق قید ایدیورم :

شکت مساهمہ ، société anonyme ؛ شرکت توصیہ ، société commanditaire ؛
تظاہیر ، endosser ؛ فن احتزال ، sténographie ؛ محترزل ، sténo graphe ؛ ملحق
عسکری ، attaché militaire ؛ ملحق بحری ، attaché naval ؛ علم استحضار ارواح ،
spiritisme ؛ مستحضر ارواح ، spirite ؛ اعتصاب ، grève ؛ معتصب ، gréviste ؛
مشروع ، projet ؛ محادثہ ، conférence .

یوقارده کی مثاللرک و ملاحظاتک نتیجہ سی اولہ رق زیرده کی فوائدی استخراج ایتدم :

۱ — اجنبی بر لساندن تور کجہ یہ کچہ جک بر کلمہ نک و با خصوص بر اصطلاحک
طوغریدن طوغری یہ ترجمہ سی قابل ایسہ ، ترجمہ ایتلی . قابل دکلسہ ، اوکلمہ ویا
اواصطلاحدن مراد اولنان شیئک شکل و وضعیتہ ویا ایفا ایتدیکی وظیفہ یہ کورہ ، مقابل
و مناسب بر تور کجہ تعیر بوللی .

۲ — مختلف السنہ اجنبیہ دن مختلف صورتده تور کجہ یہ کچن عین کلمہ نک تور کجہ
ترجمہ سی براوللی . یعنی هیچ بروقت اوکلمہ ، مختلف صورتده ترجمہ ایدلمہ ملی .

۳ — اجنبی لساندن تورکجه یه کچن ویالکز بر معنا افاده ایدن بر اصطلاحه ، تورکجه ده بردن زیاده معنا ویرمه ملی .

۴ — بر اجنبی لسانده ، آره لرنده کوچوک فرقلر بولنسنندن طولانی ، مختلف معنا افاده ایدن مختلف اصطلاحلرک تورکجه لری دخی مختلف اوللی .

۵ — احداث اولنه جق اصطلاح ، تعریفنک معناسنی تماماً افاده ایده جک بر صورتده واضح اوللی .

۶ — موجود عربجه کلمه لر ایله یکی تعبیرات تشکیل ایتک لازم کلیرایسه ، ممکن مرتبه ده ، قواعد موضوعیه رعایت ایتلی .

۷ — اجنبی بر کله تورکجه یه کچدیکی وقت ، صرف تورکجه اوله رق کچمسی ترجیح اولنور . بو ، ممکن اولمدیغی تقدیرده ، اوکله نک معناسنی تماماً افاده ایدن تعبیر عربجه ایسه عربجه ، فارسی ایسه فارسی اوله رق قبول وشاید ایکسی ده اوکله یی تماماً افاده ایدرایسه ، اوزمان ده ا زیاده آهنگلی اولان تعبیر ترجیح ایدمللی .

السنه سامیه منایسه لی صرفی مدرس معاونی

آورام غالاتی